

УДК 378

Дидактичні засади навчання композиції студентів художньо-графічних відділень вищих педагогічних навчальних закладів

Олена Котляр,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Рівень професійної підготовки випускників художньо-графічного факультету вищого педагогічного навчального закладу повинен бути високим. Тільки спеціалісти, що володіють професійною майстерністю та постійно займаються власними творчими пошуками, мають втілювати художню освіту та естетичне виховання молодого покоління.

Для досягнення глибокої та всебічної підготовки студентів особливу увагу треба надавати специфічним для малюнка, живопису та композиції дидактичним засадам та методичним рекомендаціям. До них належать: теоретичний зміст навчання, взаємодія суміжних дисциплін малюнка, живопису та композиції, існування системи чисельних практичних вправ, затвердження та вдосконалення дидактичних принципів навчання — послідовності та наочності.

Дослідження будь-якої навчальної дисципліни повинне спиратися на теорію. Систематичне й послідовне вивчення образотворчої грамотності, добре знання значення термінів є однією з важливих умов навчання композиції, тим більше що ці основні терміни є загальними для всіх видів мистецтва: живопису, графіки, монументального та декоративно-прикладного мистецтва, скульптури, архітектури.

Радянський живописець, художник та педагог Д. Кардовський говорив: «...всі, хто навчається мистецтву, зобов'язані підкорятися засобам та прийомам вираження,

тобто вміти передавати форму, колір, характер, рух, пропорції, знати закони цих речей. У школі треба оволодіти цими знаннями художніх прийомів для того, щоб потім їх можна було змінити, підкорити власним художнім вимогам» [1, с. 220].

Історія образотворчого мистецтва, зокрема живопису та малюнка, володіє багатим методичним досвідом практичного навчання, але у галузі теорії образотворчої грамоти історичний доробок незначний. Як європейські, так і Російська Академія мистецтв, де практичне навчання було на високому рівні, майже не звертали увагу на теорію мистецтва. Тому основним методом навчання було копіювання музейних робіт та робота з натурою. Першим, хто звернув увагу на необхідність знання об'єктивних законів образотворчого мистецтва та будував на цьому свою педагогічну систему, був професор П.П. Чистяков [7, с. 134].

У період художнього авангарду 1900 — 1930-х років в світовому та радянському образотворчому мистецтві виникає велика кількість напрямків та художніх об'єднань, проте їх базою були здебільшого філософсько-літературні, ніж теоретико-методичні основи.

Методичні посібники з образотворчого мистецтва, видані у період середини — кінця ХХ ст., присвячені здебільшого законам повітряної та лінійної перспективи, світлотіневому розподіленню на

формі, утворенню колірних та тональних рефлексів, тощо. Проте в усіх цих посібниках є суттєвий пробіл: в них майже не доводиться основне теоретичне питання образотворчої грамоти — засади колірної, тональної та композиційної гармонійності.

В останні роки збільшується кількість літератури, присвяченої стилістиці та різним напрямкам у образотворчому мистецтві, але серед них немає окремого збірника, що ґрунтовно доводив би композиційні закони та їх розповсюдження на всі галузі образотворчого мистецтва. Тому дана тема є перспективною та актуальною.

Мета статті — формування теоретико-дидактичних засад навчання предмету «Композиція» студентів художньо-графічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів, а також обумовлення основних методичних складових навчального процесу.

Для успішного оволодіння образотворчим мистецтвом кожний художник-педагог повинен ґрунтовно розібратися у наступних питаннях теорії та практики професійної майстерності:

1. Різниця між копіюванням зі зразка та зображенням з натури. Чому не можна навчитися малюванню та живопису тільки методом копіювання? Значення та корисність копіювання. Робота з натури та по пам'яті.

2. Елементи перспективи. Перспективна та конструктивна побудова геометричних тіл. Що таке лінійна перспектива, повітряна перспектива?

3. Розподіл світлотіні на геометричних тілах: кубі, циліндрі, кулі, складних та несиметричних формах. Елементи світлотіні. Поняття «тон», «тональний контраст».

4. Що таке колір? Як відрізняються поняття предметного та обумовленого кольору? Основні та похідні кольори. Поняття «насиченість». Поняття «теплохолодність». Поняття «колірний контраст».

5. Особливості створення єдності колірного ладу, гармонії. Поняття «колорит». Особливості психології кольору.

6. Основні вимоги до композиційного розташування у малюнку, живопису, мо-

нументальній та декоративній композиції. Роль формату у вираженні головної мети роботи. Поняття «композиційний центр».

7. Поняття «ритм». Лінійні, тональні та колірні ритми у композиції. Умови передавання руху.

8. Поняття «статика», «динаміка», «рівновага».

9. Образотворчість та виразність, гармонійне поєднання грамоти та творчості.

10. Поняття техніки, технології та стилю в образотворчому мистецтві. Стилзація зображення.

11. Інтелектуальні та професійні спроможності художника, що обумовлюють його творчі можливості [1, с.130-136; 5, с. 45-60].

Ефективність всякого навчання, міцність знань, їх глибина неможливі без дотримання дидактичного принципа наочності. Великий педагог Ян Амос Коменський у главу кута ставив навчання, у якому домінуюча роль належить власним спостереженням учнів (студентів), можливість «чуттєвої наочності» у здобутті знань. Образотворче мистецтво за своєю природою та специфікою є найнаочнішою галуззю діяльності людини [2, с.65]. Будь-яке положення образотворчої грамоти, зокрема композиції, може бути доступним, якщо воно представлене у наочному вигляді. Тому весь процес навчання повинен супроводжуватися наочністю у різноманітних формах: таблицях, схемах, моделях, зразках малюнків та живопису у оригіналі, відеорядах та ін. Можна виокремити основний наочний методичний матеріал, яким повинен вміти користуватися кожний викладач композиції:

1. Наочні посібники у вигляді методичних таблиць, що демонструють тональну ахроматичну градацію від білого до чорного, основні та похідні кольори, колірний спектр, умови зміни насиченості кольору.

2. Таблиці, що демонструють схеми грамотного розташування геометричних предметів у різних форматах, обумовлюють принципи статички, динаміки, рівноваги у композиції.

3. Таблиці зі схемами ритмів у композиції: лінійних, тональних, колірних.

4. Таблиці, що демонструють приклади контрастів: тонального, колірною, за насиченістю, за розміром, за фактурою.

5. Таблиці з прикладами використання фактури у композиції.

6. Цінним наочним матеріалом є оригінальні навчальні роботи досвідчених художників та кращі роботи студентів, які були виконані в попередні роки навчання на художньо-графічному факультеті.

7. Академічні заняття повинні бути насиченими зразками кращих малюнків, живопису, монументальної та декоративної композиції у вигляді репродукцій.

8. Необхідним приладом до наочної демонстрації професійної майстерності є комп'ютер з підключенням до Інтернету та слайд — проектор для демонстрування фото та відеорядів з найкращих музейних фондів світу.

9. Найбільш переконливим прийомом наочного навчання є власна практична демонстрація художником-педагогом з пензлем у руці всього процесу живопису (малюнка, композиційної побудови) або його окремих технічних прийомів та засобів.

10. Процес навчання образотворчому мистецтву побудований на глибокому вивченні натури, природи, правил побудови на площині тривимірної форми, але вивчення натури завжди пов'язувалося з наочним вивченням видатних творів мистецтва. «Не перед прекрасним краєвидом говорять собі: «я стану художником», а перед картиною», — говорив О. Ренуар, маючи на увазі старих майстрів та відвідування художніх музеїв. Проте переглядання робіт майстрів — не є найбільш результативною наочною формою навчання. Вивчення їх засобом копіювання дає значно більше користі у професійному зростанні. У процесі копіювання студент засвоює різноманітні техніки, моделювання форми, засоби використання різних матеріалів, композиційні засоби. Копіювання повинне проводитися у тісному зв'язку з академічною програмою, щоб удосконалити його техніку та майстерність на будь-якому етапі [10, с.147].

Виховна робота на художньо-графічному факультеті вищого педагогічного

навчального закладу охоплює весь навчальний процес. Висока професійна майстерність та глибоке теоретичне знання предмета — цілі, яким підкорені усі ланки навчально-виховної роботи. Студент повинен виховувати в собі естетичне почуття, розвивати смак, випрацювати власне ставлення до питань історії та теорії мистецтва. Крім професійного навчання образотворчій грамоті, майбутньому педагогу необхідно розбиратися у загальних проблемах мистецтва, а також бути в курсі його сучасних тенденцій, як українських, так і зарубіжних. В цьому випадку він зможе передати своїм учням закони образотворчого мистецтва та його історію [8, с.48].

Найбільш повно професійна грамотність студента-випускника та здобуті ним знання, уміння та навички виражаються у дипломній роботі, коли дипломнику потрібно не тільки доцільно виконати дидактичне завдання, заявлене у темі роботи, але й захистити її, грамотно зробити доповідь та відповісти на питання комісії. В процесі створення та захисту дипломної роботи взагалі висвітлюється саме особистість випускника — професійна грамотність, підготовленість до самостійної творчої роботи, культура, смак, знання життя, ставлення до професійних вимог, естетичні переваги [3, с.48].

Ще одним випробуванням, що також стосується виховної роботи, для студента художньо-графічного факультету стає їх участь у виставках. Студент повинен жити в активному творчому середовищі, постійно спілкуватися з іншими художниками та глядачами. Практика спочатку групових, а потім персональних виставок робіт студентів, підсумкові виставки та перегляди творчих робіт є найкращим стимулом у творчій роботі. При цьому всі вони повинні супроводжуватися ретельним обговоренням, з обов'язковим виділенням успіхів та певних недоліків робіт, шляхом їх порівняння [10, с.154].

Для стимулювання композиційної творчої роботи студентів важливу роль відіграють творчі студентські конкурси,

у яких студент демонструє своє власне бачення світу, рівень майстерності, постає як особистість, водночас змагаючись з іншими студентами з ідентичних ВНЗ.

В процесі підготовки абітурієнта до навчання на художньо-графічному факультеті зазвичай постає питання власних здібностей та можливостей, що закладені природою. Тобто, якщо на вступному практичному іспиті зі спеціальності (живопису, малюнку, композиції) один з абітурієнтів показує гарний результат, а інший — поганий, чи означає це, що другий абітурієнт не здатний на подальше навчання? На це питання немає однозначної відповіді, але у переважній більшості випадків успішне формування художника — це сила його прагнення до досягнення мети. Психофізіологічні задатки приводять до розвитку певних здібностей лише у результаті навчання, праці, а також наявності сприятливих умов. Природні задатки, на підставі яких можна розвивати художні здібності, є майже у кожній дитині, але якщо оточення не сприяє їх розвитку, ці задатки загублюються.

Розвиток творчих здібностей можливий лише в процесі засвоєння та практичного використання спеціальних знань, умінь та навичок. Навчання та виховання є вирішальним фактором у формуванні здібностей, таких їх властивостей, як творча уява та мислення, зорова пам'ять, естетичний смак, спостережливість, працьовитість, вольові якості. Коли йдеться про пошук талантів, треба мати на увазі їх формування.

Формування художника-педагога неможливе без гармонійного поєднання глибоких знань теоретичних основ образотворчого мистецтва та постійних практичних випробувань з малюнку, живопису, композиції. Практична робота допомагає розвинути руку, виховати очі бачити пропорції, градації світлотіні та колірні нюанси, виробити професійну навичку цілісного сприйняття натури. Без постійної практичної роботи неможливо розвинути гостру спостережливість та чуття образотворчої композиції. Тому, крім вивчення теорії, художнику потрібно з перших днів

навчання закріплювати отримані знання практичними вправами.

Література

1. Беда, Г.В. Основы изобразительной грамоты: Рисунок, живопись, композиция : учеб. пособие для студентов пед ин-тов по спец. «Черчение, рисование и труд». — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Просвещение, 1981. — 239 с.
2. Изобразительное искусство в школе / под ред. В.В. Колокольниковой. — М. : Педагогика, 1975. — 96 с.
3. Каленюк, О.М. Активність студентів у художньо-творчій діяльності // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. — Тернопіль, 2004. — № 3. — С. 47–50.
4. Кардовский, Д.Н. Об искусстве. Воспоминания, статьи, письма. — М., 1960. — 128 с.
5. Косминская, В.Б. и др. Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / В.Б. Косминская, Е.И. Васильева, Н.Б. Халезова и др. — М. : Просвещение, 1977. — 253 с.
6. Логвиненко, Г.М. Декоративная композиция : учеб. пособие для художественно-графических факультетов высших педагогических учебных заведений. — М. : Владос, 2006. — 144 с.
7. Неменский, Б.М. Педагогика искусства. / Библиотека учителя изобразительного искусства. — М. : Просвещение, 2007. — 256 с.
8. Сайбединов, А. Изобразительное искусство в школе: методы и формы организации учебного процесса. — Томск, 1992. — 80 с.
9. Устин, В.Б. Учебник дизайна. Композиция, методика, практика. — М. : АСТ, 2009. — 260 с.
10. Художня освіта і проблеми виховання молоді : зб. наук. статей / Міністерство освіти України ; Інститут змісту і методів навчання. — К. : Інститут змісту і методів навчання, 1997. — 164 с.

28.01.2013